

ФИЗИКАЛИЗМЪТ ВЪВ ФИЛОСОФИЯТА НА СЪЗНАНИЕТО

Анета Карагеоргиева

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“

Abstract. The text aims to formulate the position in the philosophy of consciousness known as physicalism in a way that does not repeat the shortcomings of existing formulations and yet retains the essential features of the physical as the basis of the mental. It explains why the word “materialism” is outdated and should be replaced by “physicalism” despite the existence of usages that treat them as interchangeable. The assumption is defended that physicalism is not only a metaphysical position, as is usually claimed, but is a hybrid – metaphysical and at the same time scientific – hypothesis. It is shown where to seek support for physicalism beyond the famous philosophical arguments from causal closure, from prior explanatory successes, and from mind-brain correlations, namely in the realm of the empirical. The best way to connect the mental and the physical is defended as “grounding,” which shows the mental as a broadly physical fact, based on narrowly physical facts, in contrast to supervenience and realization. The advantages of physicalism as a strategy for studying consciousness are briefly described.

Keywords: philosophy of mind, physicalism, materialism, hybrid hypothesis, empirical support

I. Увод

Този текст преследва две тясно свързани цели: да предложи добра формулировка на позицията на физикализма във философията на съзнанието и да посочи къде да се търсят свидетелства, които подкрепят тази позиция. „Добра формулировка“ означава отстраняване на недостатъците на съществуващите формулировки, които присъстват в съвременния дебат за физикализма, и запазване на всички важни черти на последния. Подкрепя за физикализма се търси не във философските аргументи, които са доста добре разработени, а в емпиричните научни открития съгласно тезата, че физикализмът е една не само метафизическа позиция, а позиция, която споделя също така характеристиките на (всяка) научна хипотеза. Това обяснява защо аргументите от каузална затвореност на света, от предшестващ обяснителен успех и от корелации между съзнание (ум) и мозък няма да бъдат разглеждани, с изключение на някои аспекти на последния.

По пътя към тези цели трябва да се решат следните задачи. Първо, накратко да се обясни защо терминът „материализъм“, който често се използва като взаимозаменяем с „физикализъм“, вече е отживял времето си. Второ, да се направи сбит и прегледен обзор на най-широко застъпените формулировки на физикализма и да се покаже на какъв тип връзки между физическото и менталното стъпват те. Трето, да се защити изборът на връзката „основаване“ като най-доброто обяснение на взаимодействието между ментално и физическо. Най-накрая трябва да се защити тезата, че физикализъмът е хибридна – едновременно и метафизическа, и научна – хипотеза/позиция, и да се посочат примери за емпирични свидетелства в полза на физикализма. Структурата на текста съответства на тези задачи.

Основният метод, който използвам, е концептуалният анализ. Той обаче може да бъде два вида (McLaughlin 2010): фиксиращ съдържанието на понятието и фиксиращ референцията на понятието. Първият вид се осъществява априори, вторият – апостериори. Аз ще се придържам главно към втория вид.

II. Физикализъм, не материализъм

За да открийм общите черти на материализма (за разлика от физикализма), най-добре е да се обърнем към някое от исторически първите изложения на материализма. От гледна точка на обема на запазените свидетелства това е трудът на Тит Лукреций Кар „За природата на нещата“ (написан приблизително в средата на I в. пр.н.е.). Това не е нито оригинална философия, нито най-яръкият материализъм, но книгата е запазена изцяло и е вдъхновявала мислителите като Дарвин и Айнщайн, затова си позволявам да се обърна към нея (Smith 1969). Лукреций казва: „И тъй, цялата природа, каквато е, се състои от две неща: тела и празно пространство, в което телата се намират и се движат в различни посоки. Относно съществуването на материята достатъчно е и обикновеното сетиво да го потвърди; [...]“ (Lucretius 1971, 1.420-23)

„Освен това няма нищо, за което ти можеш да кажеш, че съществува отделно от материята и отдалечено от празното пространство, което да бъде считано като един вид трета природа.“ (Lucretius 1971, 1.430-33)

Съвременната фундаментална физика лесно може да се откаже от допускането на телесност (включително под формата на частици): например много частици нямат маса и могат да бъдат схванати като непротяжни точки (Mørch 2023, р. 7), а корпускуларната интерпретация на квантовата теория на полето – теорията, която обединява квантовата механика и специалната относителност, е силно оспорвана. Дори и да се окаже обаче, че фундаменталните физически частици съществуват, те нямат пространствена екстензия, те невинаги имат определено положение в пространството (защото квантовата механика влече, че те понякога са в суперпозиция на различни пространствени

локации) и подобно на кварките и електроните, те не се състоят от какъвто и да е вид вещество.

Да се апелира към „материя“, е проблем още и поради това, че съвременната физика по същество не знае нищо за материята в релевантния смисъл – в смисъла на вещество такова, че порции от него, когато приемат правилната форма, да конституират наблюдаеми макрообекти или ненаблюдаеми частици. Ако вземем за отправна точка стандартните (и стандартизирани) съвременни университетски (и не само) учебници по физика, в никой от тях не се споменава „материя“ като термин (Melnyk 2016, p. 2). Затова днес във философията на съзнанието се дава приоритет не на материалното, а на физическото, въпреки че във всекидневието те са синоними. Апетът към физическото обаче изисква реалистка интерпретация на физиката, а това е силно оспорвано начинание. Реализмът влече изискването свидетелствата (evidence), които имаме за физическите теории, да могат да се приемат като свидетелства за съществуването на същности (entities), които трябва да съществуват, ако теориите са истинни. Ако подобна интерпретация е защитима (както се вижда от дебата във философията на физиката, вж. например Turner 2007 и Psillos 2009), то физикалистите могат да кажат, че светът се свежда до тези същности. Оказва се при това, че тези същности не е нужно да имат някакво по-нататъшно общо свойство; достатъчно е само това, че те трябва да съществуват, ако най-добрите ни физически теории са истинни. Не се изисква никакво субстанциално метасвойство, общо за силното ядрено взаимодействие и електроните например, благодарение на което те да са физически в някакъв дълбок смисъл.

Втора характерна черта на материализма е детерминизмът или каузалната затвореност на света (Vicente 2006). Ако физикализмът обаче се формулира с оглед на съвременната физика, то той не е нужно да е детерминистичен. Макар и спорни, съществуват интерпретации на квантовата механика, според които тя е фундаментално статистическа (Hoeyer 2016). Според Фриш дори изобщо няма каузалност (Frisch 2020). Това скъсване с „железния“ детерминизъм насочва към изоставянето на материализма като име на метафизическа позиция. Горните две черти на материализма, макар и съвместими с някои части на физиката, правят много по-уместно във философията на съзнанието да се говори не за материализъм, а за физикализъм; не за отношението между материя и съзнание, а за физическо и ментално.

III. Формулиране на физикализма

Както се вижда от съвременния дебат за референцията на понятието „физикализъм“, проблемите пред една добра формулировка са много (Bayne 2021, Mørch 2023). Първо, физикализмът е многообразен, т.е. има различни негови версии. Второ, не става дума за априорен концептуален анализ на термина „физикализъм“, т.е. как той се употребява от философите (и евентуално фи-

зиците). Обикновено физикализъмът се дефинира като „възгледът, че всичко, включително съзнанието, е идентично с или е конституирано от физически състояния или процеси (или физически факти, събития или други категории, които някой може да предпочита), т.е. състояния или процеси, чиито всички свойства са физически“ (Mørch 2023, p. 6). И тук се натъкваме на дилемата на Хемпел (Hempel 1969).

Същността на дилемата е следната. Какво значи нещо да е физическо? За да отговори на този въпрос, физикалистът трябва или да каже, че физически феномен е този, който се признава от съвременната физика, или такъв, който се признава от идеалната или пълната (бъдеща) физика. От една страна, в светлината на многото погрешни физически теории от миналото, отхвърлени днес, сегашната физика може да се окаже неистинна. От друга страна, днес не можем да знаем каква ще бъде пълната (бъдеща) физика, а следователно не можем да знаем какво точно твърди физикализъмът и не можем да търсим потвърждения за него. Едно решение е „да се избегне дилемата на Хемпел, като се каже, че дори и да не знаем детайлите на бъдещата физика, ние знаем какви видове феномени тя би признала. И по-важно, знаем какви видове свойства бъдещата физика няма да признае“, а именно нормативни (1), лични или достъпни само от перспективата на първото лице (2) и субективни (3) (Bayne 2022, p. 28). Друго решение е приемането на принципа на каузална затвореност на света. Според този принцип „всяко физическо следствие, т.е. събитие, което има причина, има пълна физическа причина“ (Mørch 2023, p. 12). Това означава, че някои физически събития, като квантовите такива, е възможно да са напълно случайни, но тези, които имат причина (включително човешкото поведение), са напълно обясними с физически причини (Pauen 2001, pp. 26 – 28). Приемането на този принцип обаче не изключва нефизически свойства. Първо, той се отнася за събития, а не за свойства, и това е решаващо. Все пак има и второ, а именно, че той е съвместим с епифеноменализма, приемащ наличието на нефизически свойства, които са бездейни, т.е. непричиняващи нищо. Накрая, съвременната физика не поддържа по необходимост онтологически физикализъм, както се вижда от признаването на нелокални корелации в квантовата механика.

Накрая, има философи като Б. Монтеро и Д. Папино (Montero and Papineau 2005) или Д. Столяр (Stoljar 2010), защитаващи т.нар. *via negativa*: дефиниране на физикализма чрез това, което той не е. Така физическите свойства се описват като свойства, които не са фундаментално ментални и не са фундаментално божествени. Подобна негативна дефиниция може да се комбинира с позитивна, като се каже, че физическото трябва (1) да може да се опише от пълната физика и (2) да изпълнява негативния критерий. Вече към рубриката „екзотика“ можем да отнесем дефиниции като тази на Ю. Бейсън и Н. Уилдман, че менталното е дизюнктивно – или физическо, или нефизическо;

така физикализмът става „чудат“ (bizarro – странен, чудат, фантастичен), допускайки мислимостта на философски зомбита (същества, които са напълно идентични с хората, но нямат съзнание) по принцип, но не и в актуалния свят (Baysan and Wilson 2024). За целите на настоящата работа ще приема комбинацията от принципа на каузалната затвореност и модифицираната *via negativa*, отхвърляща фундаменталността на менталните и божествените феномени.

Моето предложение се състои от две стъпки. При първата физикализмът трябва да се разглежда като научна хипотеза, която е емпирична и се отнася за всичко, което съществува (тук *всичко* играе ролята на неограничен квантор, отнасящ се до абсолютно всичко – срв. Hinman 2005). Тя е подобна на хипотезата, че всеки атом е система от физически частици. Тогава това, което е необходимо, за да се поддържа дадена научна хипотеза, е тя да бъде третирана като най-доброто обяснение, с което разполагаме. Това означава, че на хипотезата се приписва по-висока вероятност от конкурентните хипотези. По-висока вероятност не означава непременно висока вероятност и даже не означава вероятност, по-голяма от .5. По думите на А. Мелник „някой, настояващ, че не трябва да поддържа физикализма, формулиран в термините на сегашната физика, защото той не е много вероятен с оглед на лошата съдба на досегашните физически теории, прилага по-строги стандарти от тези, които прилагаме към другите научни хипотези“ (Melnyk 2016, с. 4). Може да се възрази, че в съвременната физика има достатъчно разнообразие от конкуриращи се теории. Това като че ли повтаря дилемата на Хемпел – коя от тези теории да изберем и как? Отговорът е, че която и теория да изберем, трябва да покажем, че тя е с по-висока вероятност от останалите. Тогава тя ще е основанието за нашия физикализъм.

Означава ли това, че физикалистите смятат всичко съществуващо за физическо? Смятат ли физиците, че камъните и слоновете (Лукреций споменава слоновете в книга II на поемата „За природата на нещата“ (Лукреций Кар 1971, II-537), затова и Мелник, и Гоф, и аз ги използваме като пример), които по необходимост (защото имат маса) следват законите на гравитацията в движенията си, се описват с предикатите на съвременната физика? Макар Ф. Гоф да смята, че това е така и физиците буквално подменят реалността (Goff 2019, с. 114), отговорът е отрицателен. Физиците – и физикалистите – не твърдят, че всички феномени са физически, ако под това се разбира феномен, изразим чрез предикатите на физиката (няма значение дали сегашната, или пълната). Даже за Тит Лукреций Кар не всичко е материално, въпреки че е цитиран като един от най-големите материалисти на древността. За него телата (т.е. атомите – Лукреций Кар 1971, 265 – 328) и празното пространство са единствените фундаментални конституенти на природата. Той никъде не казва, че това са единствените конституенти, доколкото позволява съществуването на съставни неща, самите те направени от комбинации от атоми.

Как да се справим с тази трудност и кое да наречем физическо? А. Моран (Moran 2023) предлага следното решение, което срещаме и при други автори (Bayne 2022, Melnyk 2016). Трябва да се направи разграничение между тясно физически факти и широко физически факти, като феномените в рамките на първите могат да се опишат с предикатите на физиката, а в рамките на вторите феномените не са нищо повече и отвъд физическото в тесен смисъл, основавайки се (или намирайки се в друго подходящо отношение, например супервениенция) на тясно физическите факти. Така слонът на Лукреций не е нищо повече и отвъд атомите, защото е съставен от атоми. Тясно физическите факти се отнасят за вътрешно присъщите физически свойства на системата и са локални и нерелационни, например невроните в мозъка на даден индивид, които се активират по определена схема, или температурата на водата в един съд. Широко физическите факти зависят от контекста и взаимодействията на феномена, включвайки нещо повече от вътрешно присъщите физически състояния, а именно връзки, сравнения и фактори на средата. Такъв е фактът, че човек изпитва болка поради изгаряне (това включва както вътрешно състояние, така и външни стимули), или фактът, че между Земята и Луната съществува гравитационно привличане.

Недостатъкът на това решение е, че фактите (като истинни пропозиции, например утвърждаващи дадено положение на нещата), за които говори Моран, се отнасят за обекти. В традиционната онтология обаче освен обекти имаме свойства и отношения. Да оставим засега настрана отношенията и да видим какво е положението със свойствата. Би изглеждало доста странно да се каже, че свойствата са съставени от тясно физически неща като атоми, частици и/или други подобни. Един вариант е да се каже, че свойствата също могат да бъдат тясно физически и широко физически. Тогава теорията за идентичността (Place 1956, Smart 1959) би твърдяла например, че широко физическите свойства (менталните например) са идентични с тясно физически такива. Наистина, теглото на камъка или на слона изглежда да е същото свойство като теглото на Лукрециевия атом. Голямото тегло на слона може да бъде обяснено като сума от теглата на атомите, които го съставят. Лукреций отива още по-нататък, като отъждествява дори видимо несводими до тясно физически свойства със свойства на атомите. Сладостта и горчивината, споменати отново в книга II, стих 402 – 407, се дължат на кръглите и гладки атоми на сладките неща и съответно на снабдените с кукички атоми на горчивите неща.

Ако приложим априорна рефлексия към свойства като сладост и горчивина, по необходимост ще заключим, че те не са идентични. Все пак благодарение на Крипке (Kripke 1980) можем да твърдим, че съществува и апостериорна необходимост, т.е. има идентичности, които се установяват благодарение на (експериментално) изследване. Според Крипке твърдение за тъждество може да се знае априори само ако референцията се фиксира от определено

описание (definite description). Обаче след аргумента за Земята двойник, лансиран от Х. Патнъм (Putnam 1973), повечето философи приемат, че значение-то зависи (и) от външни на съзнанието (и на определените описания) фактори от околната среда, поради което повечето твърдения не удовлетворяват необходимото условие да се знаят априори. Това не значи, че физикализмът отъждествява свойствата, които не изглеждат априори тясно физически, с тясно физически свойства в резултат на изследване. Това са свойства, за които говорят специалните науки като биология и психология (например *жив, съзнателен*). Тогава физикализмът явно трябва да потърси друг начин да покаже, че неизглеждащите тясно физически свойства в последна сметка не са нищо повече и отвъд тясно физическите свойства. Ще се спра на три начина, които се предлагат – някои още през 80-те години на 20. век, някои едва в последните десетина-петнайсет години. Това са супервениенцията, реализацията и основаването.

III.1. Супервениентният физикализъм

Супервениенцията (McLoughlin and Bennet 2023) постулира, че физикализмът важи, ако нефизическите свойства глобално супервенират върху физическите свойства. Едно от обясненията на супервениенцията е чрез логиката на възможните светове: ако два възможни свята са напълно еднакви по разпределението на физическите свойства, то те са напълно еднакви и по разпределението на всички, включително нефизическите, свойства. Следователно дадено нефизическо свойство се притежава от някакъв носител „отчасти по силата на това, че въпросният носител се намира в определени физически връзки с характеристики на своята среда или има известна физическа история“ (Melnyk 2016, р. 8). Например много биолози намират, че това дали даден организъм е от определен, а не от друг вид, е детерминирано от произхода на този организъм.

Супервениенцията е доста неясна връзка, а има и много проблеми със самото ѝ формулиране. Първо, отнася ли се тя за метафизически възможни светове, което прави начина, по който необходимостта работи, метафизически? Това е различно от логическата необходимост, която почива на законите на логиката, и от номологическата или физическата необходимост. Тук трябва да се уточни, че физическата необходимост „разчита“ на актуалния свят и наличните в него условия и физически закони, а номологическата е по-обхватна и по-абстрактна, засягайки това, което трябва да бъде истинно във всички светове, подчиняващи се на дадените природни закони (каквито и да са те). Номологическата необходимост е по-слаба от логическата, но по-силна от физическата. Метафизическата необходимост обаче ни казва, че светът не би могъл да бъде другояче. Ето защо един от най-силно мотивираните критици на метафизиката Л. Витгенщайн казва в *Трактата*: „Всичко, което виждаме,

може да бъде и другояче“ (Wittgenstein 1988, 5.634). Но как действа метафизическата необходимост? Супервениенцията не ни казва нищо убедително по въпроса. Освен това метафизическата необходимост изглежда твърде силна, за да бъде вярна, особено в светлината на неизброимите случайности, които ни дебнат отвсякъде (вж. Млодинов 2011, гл. 9). По-силният аргумент тук обаче е, че има двойки възможни светове, които са напълно еднакви по физическите си свойства, но не и по всички свойства (например във втория свят в двойката има някакво допълнително нефизическо свойство, да речем, нечия мисъл или идея, а може би и дух). Физикализъмът не се нуждае от толкова силно твърдение (за метафизическа необходимост), защото за него е важно как са нещата в актуалния свят.

Обратно, позоваването на номологическа необходимост е твърде слаб аргумент. В номологически възможните светове важат същите физически закони като в актуалния свят. Това не пречи човек да е дуалист на свойствата.¹ Супервениенцията и дуализъмът са напълно съвместими. Затова физикализъмът би трябвало да твърди, че физическият начин, по който нещата са, прави необходим нефизическият начин, по който нещата са. Тук обаче физикалистите, например Мелник (Melnyk 2016, р. 9), не казват по какво физическата необходимост се различава от номологическата, освен това, че физическите закони са част от това как нещата са. По какво се различава от метафизическата, е ясно – светът може да бъде и другояче. Повечето физикалисти третират физическата необходимост като причинно-следствена необходимост. Това гласи споменатият по-горе принцип за каузалната затвореност на света. Според Мелник тази позиция има недостатъка, че тя прави необходимо присъствието на нефизическите свойства, характерни за актуалния свят, но не прави необходимо отсъствието на някакви допълнителни нефизически свойства, които актуалният свят не съдържа (Ibid.). А това е условие, без което не може два възможни свята да са напълно еднакви и физически, и нефизически.

По думите на покойния вече Хейгвон Ким, „супервениенцията е само модално твърдение: тя настоява за междусветова корелация между физическият начин, по който нещата са, и нефизическият начин, по който нещата са“ (Kim 1993, р. 141). Супервениенцията предполага някаква връзка, която притежава суперфизикализираща мощ и прави менталните свойства такива, щото те да не бъдат нищо повече и отвъд физическите. Каква е природата на тази връзка, е толкова неясно, че допускането ѝ започва да изглежда безсмислено. Освен това супервениенцията не е убедителна и по въпроса за характера на нефизическите свойства, което отваря парадния вход за дуализма.

III.2. Реализационният физикализъм

Следващият начин, по който някои философи предполагат, че физическото и нефизическо са свързани, е реализацията (напр. Melnyk 2016a, Rey 1997 и др.)

Реализацията имплицитно включва твърдения за природата на нефизическите свойства. Дали обаче тази природа е наистина разкрита, или става дума само за структурата на тези свойства? Мисля, че вторият отговор е по-точният. Да видим обаче как се експлицира връзката „реализация“.

„Всяко нефизическо свойство има *същност от по-висок ред*, в смисъл, че е същото като дадено свойство от *по-висок ред*“ (Melnik 2016b, p. 10). *Да бъде отровно*, е свойство от по-висок ред от свойството да разболяваш същество, което погълне нещо, имащо свойство от по-нисък ред. Така да бъде цианкалий, отговаря на характерните условия да бъде отровно, доколкото вещество, съдържащо цианкалий, разболява всяко поглъщащо го същество. „*Да съдържа цианкалий*, може да се каже, реализира *да бъде отровно* така, както *да съдържа стрихнин*.“ (Ibid.) Както ни учи функционализмът във философията на съзнанието, условие, на което трябва да отговаря свойството от по-нисък ред, реализиращо свойство от по-висок ред, е да изпълнява каузална роля, която може да се специфицира на всекидневен език: да те боли, е свойството да имаш такова свойство, което типично се произвежда от телесна увреда и типично води до мръщение, охкане и друго „болково“ поведение.

Реализацията може да се установи и по друг начин освен с каузалните роли. Първо, може да става дума за каузална роля, която може да се опише само на научен език (електронът да се привлича от протона). Второ, може свойството да се реализира от свойство от по-нисък ред, което е селектирано от еволюцията да изпълнява тази или онази функция. Това твърди телеосемантиката (виж например Millikan R. 2004) Трето, може да имаме друг вид условие: това свойството да стои в пространствено-времево или номологично отношение към нещо друго или да има определена история или вътрешна структура. Ако всички тези условия могат да се опишат, в последна сметка, на езика на физиката или да се представят като нетенденциозни данни в тематично неутрален речник, те определят позицията като физикализъм.³ Тогава формулировката на физикализма би звучала така: всеки отделен случай на нефизическо свойство е реализиран от случай на физическо свойство⁴ (Melnik 2016b, pp. 483 – 484).

Тази формулировка има три важни следствия. Първо, физикализмът относно нефизическите свойства влече глобална супервениенция, но не следва от нея, т.е. връзката „реализация“ е по-основополагаща от връзката „супервениенция“. Второ, едно нефизическо свойство може да се окаже реализирано по няколко начина – феномен, който във функционализма е получил названието „множествена реализация“, например съзнание (нефизическо свойство) могат да имат хора, животни, марсианци или компютри. Трето, този вид физикализъм не е редуccionистки, защото нефизическите свойства не са идентични с физическите, а са реализирани от тях.⁴

III. 3. Основаващият физикализъм

Третата връзка, която някои от философите предполагат, че съществува между менталното и физическото, е основаването (grounding). Тази позиция разчита на разграничението между тясно физически факти и широко физически (които могат да се опишат феноменологически и затова се наричат феноменални) факти. Такъв широко физически факт според Алекс Моран (Moran 2023) е червенината, с която всеизвестната Мери от черно-бялата стая се сблъсква за първи път, когато излезе в обичайния свят. Както казва Ръсел в „Анализ на материята“ (Russell 1992, с. 388), „Очевидно е, че човек, който вижда, знае неща, които спящ човек не може да знае, но спящ човек може да знае всички факти на физиката“. На пръв поглед изглежда, че това, което зрящият знае, надхвърля фактите, описани от физиката. Въвеждането на разграничението тясно и широко физически факти обаче решава този проблем, като поставя факта за червеното в областта на широко физическите факти. Според основаващия физикализъм те са базирани на тясно физическите факти, като връзката „основаване“ означава, че широко физическите факти са такива, каквито са, по силата на зависимостта си (метафизическа) от тясно физическите (Срв. Audi, P. 2012). Както пояснява Пол Ауди, „основаването е некаузална детерминация, включена в некаузални обяснения, които философите често дават: например статуята притежава своите естетически свойства по силата на физическите си свойства“ (Audi 2012, р. 101). Според това определение основаването е (1) некаузално, но обясняващо съществуването или истинността на феномена; (2) асиметрично, т.е. ако А основава Б, Б не основава А; (3) нереклексивно и транзитивно: нищо не основава себе си и ако А основава Б, а Б основава В, то А основава В. Така се правят прозрачни онтологическите структури: как истините или същностите се подреждат в зависимост от фундаменталността си (Ibid.).

От друга страна, не всяка употреба на израза „по силата на“ означава основаване. Употреби за описване на рефлексивни и/или симетрични отношения не са подходящи. „Би било грешка например да се каже, че някой е ерген по силата на това, че е неженен годен за женене мъж, ако „да бъде ерген“ просто е „да бъде неженен годен за женене мъж“ (Audi 2012, р. 102). Фактите, разбира се, „не са фундаментална категория или същност“, а положението, при което нещо инстанциира (представлява случай на) някакво свойство (Audi 2012, р. 103). Основаването не е отношение между обекти или субстанции, а между свойства. Аргументът в полза на приемането на основаването се позовава на незаменимостта на това отношение в обясненията. Понеже не всички обяснения са каузални, за некаузалните трябва да имаме други подходящи кандидати и един от тях е основаването. Например „...ако попитаме дали даде акт е задължителен, един очевидно правилен отговор би могъл да бъде, че агентът на този акт го е обещал. Но да обещаеш да направиш X, не

причинява задължителността на X“ (Audi 2012, p. 104). Доколкото задължителността и обещанието са свойства на едно и също събитие (и действие), те не са кандидати да образуват причинно-следствена верига. С други думи, ако един факт обяснява друг, то между тях има някаква детерминистична връзка и ако тя не е каузална, значи е основаваща. Така нефизическите свойства са основани на физическите, защото последните задават условията, при които нефизическите свойства биват инстанцирани. Малко по-различна позиция заема Кит Файн (Fine 2012), но неговата поанта е същата като при Моран и Ауди. Фактът, че ме боли главата например, е налице по силата на и въз основа на дадена подходяща серия от тясно физически факти.

Защо основаването да е по-добра позиция от супервениенцията и реализацията? Първо, защото може да се каже, че основаните факти в някакъв смисъл се състоят от основаващите факти, затова са широко физически. Второ, физикализмът на основаването служи да разположи феноменалните факти редом с други широко физически факти като биологически или химически факти. Тъй като е напълно основателно да се настоява, че биологическите и химическите факти са широко физически, то изглежда същото може да се настоява и за феноменалните факти, сред които са и менталните факти. Разбира се, теорията за основаването е сравнително нова в метафизиката на съзнанието и тепърва предстои да се разработва, но по моя преценка тя изглежда доста обещаваща.

IV. Емпиричната подкрепа за физикализма като хибридна хипотеза

Втората стъпка на моето предложение изисква да се върнем на хипотезата за физикализма *per se* и да видим какъв вид по-точно е тя и каква подкрепа получава от емпиричните данни. Раждането през втората половина на миналия век на такива нови дисциплини като невронауки, астрофизика, биохимия, молекулярна биология и др. показва остарялостта на материалистическите хипотези. Не че техните привърженици не са се позовавали на емпирични данни, но както средствата за наблюдение и експеримент, така и концептуалният апарат на тогавашната наука са далеч от постиженията на днешния ден. От една страна, като научна хипотеза физикализмът трябва да се опира на емпирията. От друга страна обаче, неговите претенции са универсалистски и отиващи отвъд достъпните факти, затова той е и метафизическа концепция. Прекрасен хибрид, който просто плаче за анализ.

От метафизическа гледна точка „доминиращият възглед сред философите и другите теоретици днес е физикализмът“ (Mørch 2023, с. 1). Физикализмът обаче е контраинтуитивна позиция. Защо? Защото физическите феномени са публични и всеки може да си осигури съответния достъп до тях, а менталното е скрито в главите ни от погледа на другите и достъпът до него е само наш – частен и привилегирован (Bayne 2022, p. 25). Това подхранва широко разпространения във всекидневието ни дуализъм.

Може да се каже, че във философията е общоприето да се дели физикализъмът на априорен и апостериорен (Bayne 2022, p. 31). Априорният физикализъм приема, че (в крайна сметка) физическата природа на менталното може да се установи чрез априорни методи, например чрез концептуален анализ. В този смисъл той е отвъд досега на емпиричните изследвания (McLaughlin 2007). Тогава как може една метафизическа теза да зависи от емпиричните данни? Най-близкият отговор е във философския натурализъм, започнал съвременната си история по времето на У. в. О. Куайн. Още в „Двете догми на емпиризма“ имплицитно, а в „Натурализирана епистемология“ и напълно експлицитно американският философ лансира тезата, че науката и философията образуват континуум както в онтологическо, така и в методологическо отношение. Стремейки се към пределно обобщение на постулираните закони, науката формулира метафизически хипотези. Стремейки се към обективната истина, философията формулира хипотези, които подлежат на проверка чрез методите и практиките на науката. Това означава, че в дадени моменти философията може да тласне напред научните изследвания, поставяйки определени въпроси и стимулирайки определени емпирични изследвания, но и науката може да тласне напред философията, когато последната осмисля емпиричните данни, анализира предпоставките на научните теории и техните последствия. Също така философията може да използва научни методи, а науката – философски, в подкрепа на своите тези. Така физикализъмът става едновременно научна и философска (метафизическа) позиция, която може да посочи в своя подкрепа определени емпирични данни.

Хибридна хипотеза се приема като най-вероятна по силата на инструмента „заключение към най-доброто обяснение“. С други думи, ако физикализъмът осигурява най-кохерентното, икономично и емпирично успешно обяснение на феномените, които наблюдаваме (особено на менталните), то имаме добри основания да го приемем. Как да подкрепим тезата за по-високата вероятност на физикализма? Сега само ще изброя вариантите, а след това ще се спра на един от тях (емпиричните корелации) по-подробно. 1. Констатира се стабилни корелации между физически и ментални състояния, например болката корелира с определена схема на невронна активност. Това се обяснява чрез отъждествяването на менталните с физически състояния или с това, че първите са основани от вторите. 2. Каузалната затвореност: ако менталните състояния причиняват физически (решението да си вдигна ръката, води до нейното вдигане) и светът е каузално затворен, то менталните явления трябва да са физически действия и физикализъмът ги обяснява без позоваването на нефизически причини. 3. Онтологическа икономичност: физикализъмът приема наличието на по-малко разновидности същности от дуализма например. 4. Физикализъмът е най-доброто обяснение на успехите на невронауките и когнитивната наука.

Какви са стандартите за подкрепа на физикализма като научна (и в допълнение метафизическа) хипотеза? Както казахме по-горе, това е да установим по-висока вероятност за нейната истинност в сравнение с релевантните конкурентни хипотези. На първо място, това е дуализмът, който А. Мелник нарича „почти-физикализъм“, защото дуализмът признава валидността на физическите закони във всички области освен в тази на менталното и се опитва да интегрира емпиричните успехи на невронауките. Вторият конкурент е емерджентизмът, според който физическите системи стигат до определено ниво на физическа сложност и придобиват каузални сили, които не могат да се обяснят със силите, признати от физиката. Емерджентизмът обаче може да бъде представен и като форма на физикализъм, и като вид дуализъм (на свойствата). Това е така, защото според емерджентизма менталното се формира като свойство на физическите системи, значи е детерминирано от тях, но тази детерминация не е нито супервениенция, нито реализация, нито основаване (въпреки че е възможно да се тълкува така, напр. в O'Connor 2021, §2.1). Мисля, че е разумно да признаем висока вероятност на емерджентизма, но тя ще е по-ниска от предишните три позиции, защото те казват нещо конкретно за природата на връзката между физическото и менталното, а емерджентизмът я оставя доста неопределена. Разбира се, за много физически системи може да се предвиди с математически средства например при какви условия и кога точно ще се появи емерджентното свойство, но за такива черти на физическата система „мозък“ като осъзнаването на вина или мотиви за действие това засега не е достъпно. В такъв случай обяснителната сила на емерджентизма силно намалява.

Ако вероятността физикализмът да е истинен, съществува, но тя не е голяма (макар и по-голяма от вероятността на конкуриращите хипотези), тогава приемането му става необосновано. Какъв е прагът, който вероятността трябва да надвиши, е все пак неясно. Накрая, има и позиция, която твърди, че няма свидетелства (данни, подкрепи, сведения, факти) в полза на физикализма (Zanotti 2023). Тя обаче има проблем, забелязан още преди повече от век и станал известен като теза на Дюем-Куайн. Около началото на 20. в. френският физик П. Дюем пише, че никоя научна хипотеза не може да бъде тествана в изолация, а само в конюнкция с други главни теоретически хипотези плюс няколко помощни такива. Тогава, ако предвиденият феномен X не се наблюдава, ние не можем да заключим коя от хипотезите или коя комбинация от тях е неистинна. Обратното, същите или много подобни данни на наблюдението могат да следват от повече от една теория, дори несъвместима с изходната: „Свидетелствата могат да не ни дадат силни основания да приемем една или друга измежду конкуриращите се теории“ (Massimi 2015, p. 7) и ще трябва да търсим други критерии за избор. Тогава, ако противниците на физикализма отричат опората му на свидетелства, подкрепящи еднакво и физикализма, и

не-физикализма, силата на това отрицание рязко отслабва. Друг пример: ако ортодоксалният дарвинизъм се подкрепя от морфологични и палеонтологични данни, рационално ли е да приемем креационизъм, който също се позовава на тези данни? Едно основание да не го приемем, би бил критерият за избор между теории, наречен „икономичност“, както гласи бръсначът на Окам. Тъй като и този критерий не дава особено силни основания, къде да потърсим потвържденията за физикализма?

Не мога да не подкрепя А. Мелник, според когото потвърждения за физикализма можем да намерим в стандартните учебници по физика след съответната интерпретация (Melnyk 2016, p. 15). Физическите открития показват случай след случай, когато дадено свойство или поведение на една сложна система се обяснява единствено чрез референция към компонентите на системата. От това, че не знаем да има необясними свойства, следва принципната обяснимост на досега необяснените такива. При това положение най-икономичният възглед за системата е, че тя не е нищо повече и отвъд дадена подобна на нея система, която я реализира или на която първата се основава. Нейните компоненти и техните свойства и отношения се реализират от физически свойства и отношения. Това е потвърдено за химическите системи, а по-нататък и обяснителните успехи на биохимията показват, че можем да обясним субклетъчните системи с техните свойства и поведение чрез допускането, че те са реализирани от или основани на химически системи. Обяснителните успехи на клетъчната биология дават свидетелства, че можем да обясним свойствата и поведението на клетките чрез допускането, че те са реализирани от субклетъчни системи. Можем да продължим нагоре по йерархията към изучаване на тъкани, органи, системи от органи, организми и екосистеми.

Други свидетелства идват от физиологията, невронауката и различните науки за човешкото тяло. „Тези науки не са открили никакъв белег за нефизически сили, действащи в мозъка и тялото, а последните са местата, където в най-голяма степен може да се очаква да се появят влияния от нефизическото съзнание“ (Mørch 2023, p. 14). Точно обратното, има достатъчно силни основания да се приеме, че всяко физическо събитие в мозъка и тялото може да бъде обяснено напълно само в термините на физическото. Допълнително могат да се посочат множеството фиксирани благодарение на функционалния магнитен резонанс корелации от различен вид между ментални състояния и невронни състояния. Отново най-икономичният начин да се обяснят тези корелации, е приемането, че менталните състояния са физически състояния или се основават на / реализирани са от тях. (Маклафлин защитава типовата идентичност, но релевантното за нас е, че заключението към най-добрата хипотеза е основанието, което той изтъква, за да се приеме типовата идентичност. *Ceteris paribus* това важи за токън идентичността, а оттук и

за реализирането, основаването и дори супервениенцията McLaughlin 2010, р. 266). Също така дадено човешко поведение, видимо причинено от ментално състояние, се намира в края на верига от невронни причини, която може да се проследи (през моторните неврони, предизвикващи движение на мускулите назад) до момента, фиксиращ я като започваща преди видимата ментална причина (както нагледно показват например опитите на Б. Либет – Libet 1999).

За по-конкретна илюстрация могат да се споменат протоколи от т.нар. неврокритична грижа (NCC protocols), които демонстрират надеждното прогнозиране на неврологично възстановяване или негативна прогноза при коматозни пациенти или валидиращи метрики за дългосрочни функционални последици от различни увреди.

V. Заключение

В настоящия текст бяха изложени аргументи защо позоваването на материализъм във философията на съзнанието не работи, а именно поради характерното за физиката на днешния ден скъсване с телесното и с абсолютната генерализируемост на принципа за каузалната затвореност. С оглед избягването на дилемата на Хемпел при формулирането на физикализма беше подкрепена тезата за приложението на стандартите за приемане на дадена научна хипотеза към хибридна – и метафизическа, и научна – хипотеза за физическия характер на менталните свойства и факти като широко физически и основани на или реализирани чрез тясно физически свойства и факти. При обсъждането на различните връзки между нефизическото и физическото бе отдаден приоритет на основаването пред супервениенцията и реализацията. Накрая беше обоснована уместността на емпиричната подкрепа за (метафизическия) физикализъм и бяха коментирани различни нейни модуси. Колкото и контраинтуитивен да изглежда, физикализмът е най-перспективната рамка за обяснение и разбиране на съзнанието.

БЕЛЕЖКИ

1. Дуализмът на свойствата твърди, че в света са налице два същностно различни вида свойства, т.е. дори на индивидуално ниво онтологията на физиката не е достатъчна да конституира това, което съществува (виж Robinson 2023, §2.2). Така например до началото на 20. век се е мислело, че биологичните феномени изискват дуализъм на свойства (т.е. живите същества са живи, защото притежават нередуцируемата до физически свойства *vis vitalis* – жизнена сила). Днес подобни теории минават за екзотични (виж например Zanotti 2023) .
2. По-подробно за тематично неутралния език виж MacFarlane 2017.
3. Тези отделни случаи на дадено свойство са получили техническото наименование „инстанциация“.

4. Както вече беше посочено, теорията за идентичността на менталните с физически феномени води началото си от работите на У. Плейс и Дж. С্মарт от 50-те години на 20. век.

ЛИТЕРАТУРА

- ВИТГЕНЩАЙН, Л., 1988. Логико-философски трактат. *Избрани съчинения*, София, Наука и изкуство.
- КУАЙН, У. В. О., 1951/2004. Двете догми на емпиризма. В: КАРА-ГЕОРГИЕВА, А., В. АНГЕЛОВ (съст.) *Естетика на познанието*, С., Унипрес. ISBN 2004 954-90915-5-3.
- КУАЙН, У. В. О., 1969/1991. Натурализирана епистемология. Във: *Философски алтернативи*, кн. 2, 1991.
- ЛУКРЕЦИЙ КАР, Т., 1971. *За природата на нещата*. София, Наука и изкуство.
- МЛОДИНОВ, Л., 2011. *Походката на пияницата. Как случайността управлява живота ни*. София, ИК Бард, ISBN 9789546552099.

REFERENCES

- AUDI, P., 2012. A Clarification and Defense of the Notion of Grounding. In: CORREIA, F. & SCHNIEDER, B. (eds.) *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, pp. 102 – 121. Cambridge: Cambridge University Press. Online ISBN 9781139149136.
- BAYNE, T., 2022. *Philosophy of Mind. An Introduction*. London and New York: Routledge.
- BAYSAN, U. & WILDMAN, N., 2024. Physicalism or Anti-physicalism: A Disjunctive Account. *Erkenntnis*, vol. 89, pp. 223 – 239.
- FINE, K., 2012. Guide to Ground. In: CORREIA, F. & SCHNIEDER, B. (eds.) *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality*, pp. 37 – 81. Cambridge: Cambridge University Press. Online ISBN 9781139149136.
- FRISCH, M., 2020. Causation in Physics. In: ZALTA, E. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition). Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/causation-physics/>.
- GOFF, P., 2019. *Galileo's Error. Foundations for a New Science of Consciousness*. New York: Pantheon Books. ISBN 9781524747978 (ebook).
- HEMPEL, C., 1969. Reduction: Ontological and Linguistic Facets. In: WHITE, M., MORGENBESSER, S. & SUPPES, P. (eds.) *Philosophy, Science, and Method: Essays in Honor of Ernest Nagel*, pp. 179 – 199. New York: St. Martin's Press.

- HINMAN, P., 2005. *Fundamentals of Mathematical Logic*. A K Peters. ISBN 1-56881-262-0.
- HOEFER, C., 2016. Causal Determinism. In: ZALTA, E. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2016 Edition). Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/determinism-causal/>.
- KIM, J., 1993. *Supervenience and Mind: Selected Philosophical Essays*. New York: Cambridge University Press.
- KRIPKE, S. A., 1980. *Naming and Necessity*. Harvard University Press, Blackwell. ISBN 978-0-674-59845-4.
- LIBET, B., 1999. Do we have free will? *Journal of Consciousness Studies*, vol. 6, no. 8 – 9, pp. 47 – 57. Available at: <https://spot.colorado.edu/~tooley/Benjamin%20Libet.pdf>.
- LUKRETSII KAR, T., 1971. *Za prirodata na neshtata*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- MACFARLANE, J., 2017. Logical Constants. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2017 Edition). Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/logical-constants/>.
- MASSIMI, M. (ed.), 2015. *Philosophy and the Sciences for Everyone*. London and New York: Routledge. ISBN 978-1-315-767772 (ebk).
- MCLAUGHLIN, B., 2007. On the Limits of A Priori Physicalism. In: MCLAUGHLIN, B. & COHEN, J. (eds.) *Contemporary Debates in the Philosophy of Mind*, pp. 200 – 224. Oxford: Blackwell ISBN 978-1-4051-1761-6.
- MCLAUGHLIN, B., 2010. Consciousness, Type Physicalism, and Inference to the Best Explanation. *Philosophical Issues*, vol. 20, no. 1, pp. 266 – 304.
- MCLAUGHLIN, B. & BENNETT, K., 2023. Supervenience. In: ZALTA, E. & NODELMAN, U. (eds.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition). Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/supervenience/>.
- MELNYK, A., 2016. From Materialism to Physicalism: An Opinionated Sketch. In: WOLFE, C. T. & SYMONS, J. (eds.) *The History and Philosophy of Materialism*, pp. 439 – 456. London and New York: Routledge, ISBN 9781003118879 (ebk).
- MELNYK, A., 2018. In Defense of a Realization Formulation of Physicalism. *Topoi*, vol. 37, no. 3, pp. 483 – 493. doi:10.1007/s11245-016-9404-1.
- MILLIKAN, R. G., 2004. *Varieties of Meaning: The 2002 Jean Nicod Lectures*. Cambridge, MA: MIT Press. ISBN electronic 9780262279895.
- MLODINOV, L., 2011. *Pohodkata na pianitsata. Kak sluchainostta upravliava zhivota ni*. Sofia: IK Bard. ISBN 9789546552099.

- MONTERO, B. & PAPINEAU, D., 2005. A Defense of the Via Negativa Argument. Available at: <http://www.jstor.org/stable/3329031>.
- MORAN, A., 2023. Grounding physicalism and the knowledge argument. *Philosophical Perspectives*, vol. 37, no. 1, pp. 269 – 289. DOI: <https://doi.org/10.1111/phpe.12190>.
- MØRCH, H., 2023. Non-physicalist Theories of Consciousness. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009317344>. ISSN 2633-9080 (online).
- O'CONNOR, T., 2021. Emergent Properties. In: ZALTA, E. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition). Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/properties-emergent/>.
- PAUEN, M., 2005. *Grundprobleme der Philosophie des Geistes*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. ISBN 3-596-14568-6.
- PLACE, U. T., 1956. Is Consciousness a Brain Process? *British Journal of Psychology*, vol. 47, no. 1, pp. 44 – 50.
- PSILLOS, S., 2009. *Knowing the Structure of Nature: Essays on Realism and Explanation*. London: Palgrave Macmillan.
- PUTNAM, H., 1973. Meaning and Reference. *The Journal of Philosophy*, vol. 70, no. 19, pp. 699 – 711.
- QUINE, W. V. O., 1951/2004. Dvete dogmi na empirizma. In: KARA-GEORGIEVA, A. & ANGELOV, V. (eds.) *Estetika na poznanieto*. Sofia: Unipres. ISBN 954-90915-5-3.
- QUINE, W. V. O., 1969/1991. Naturaliziranata epistemologia. *Filosofski alternativni*, no. 2, 1991.
- REY, G., 1997. *Contemporary Philosophy of Mind: A Contentiously Classical Approach*. Oxford: Blackwell.
- ROBINSON, H., 2023. Dualism. In: ZALTA, E. & NODELMAN, U. (eds.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). Available at: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/dualism/>.
- RUSSELL, B., 1927/1992. *The Analysis of Matter*. London: Routledge. ISBN 0-415-08297-8.
- SMART, J. J. C., 1959. Sensations and Brain Processes. *The Philosophical Review*, vol. 68, no. 2, pp. 141 – 156.
- SMITH, M. F., 1969. Introduction to Lucretius: On the Nature of Things. Epicurus.info: E-Texts. Accessed 27 Aug. 2025.
- STOLJAR, D., 2010. *Physicalism*. New York: Routledge. ISBN 0-203-85630-9.
- TURNER, D., 2007. *Making Prehistory: Historical Science and the Scientific Realism Debate*. Cambridge: Cambridge University Press.

- VICENTE, A., 2006. On the Causal Completeness of Physics. *International Studies in the Philosophy of Science*, vol. 20, no. 2, pp. 149 – 171. doi:10.1080/02698590600814332.
- WITTGENSTEIN, L., 1988. *Logiko-filosofski traktat. Izbrani suchenina*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- ZANOTTI, G., 2023. Consciousness, Neuroscience, and Physicalism: Pessimism About Optimistic Induction. *Acta Analytica*, vol. 38, pp. 283 – 297. <https://doi.org/10.1007/s12136-022-00512-5>.
- Physicalism in the Philosophy of Mind

✉ **Prof. Aneta Karageorgieva, DSc.**
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
ORCID iD: 0000-0003-4682-0840
Department of Philosophy, Office 51
1504 Sofia
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
E-mail: karageorgi@phls.uni-sofia.bg